

Zdzisław Wójcicki
Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa
w Warszawie

DOCHODY MODERNIZOWANYCH GOSPODARSTW RODZINNYCH

Streszczenie

Testując nowe procedury badawcze IBMER w zakresie oceny działalności towarowych gospodarstw rodzinnych stwierdzono, że niektóre z badanych 7 obiektów terenowych uzyskując relatywnie wysokie dochody, niedostatecznie wykorzystują je na inwestycje modernizacyjne. Zaprezentowano metodyczne podstawy określania i oceny przyczyn dużego zróżnicowania uwarunkowań rozwojowych tych modernizowanych gospodarstw.

Słowa kluczowe: gospodarstwo, rozwój, dochody, inwestycje, metodyka

Wprowadzenie

W IBMER opracowano i sprawdzono na terenie 7 gospodarstw metodyki badawcze (procedury) niezbędne do sprawnego wykonania 3-letniego projektu rozwojowego NCBiW pt. Technologiczna i ekologiczna modernizacja wybranych 50 gospodarstw rodzinnych, realizowanego przez specjalistów z IBMER i z uczelni rolniczych w Krakowie, Poznaniu, Lublinie i Siedlcach. Charakterystykę 4 gospodarstw z rejonu warmińskiego (W) i 3 z rejonu sądeckiego (S) i metodyczne podstawy ich badań zaprezentowano w poprzednich publikacjach [Wójcicki 2008 i 2009 a i b], a szczegółowe wyniki zawiera opracowanie [Wójcicki i in. 2009] publikowane na stronach internetowych IBMER.

Celem niniejszej publikacji jest metodyczne określenie dużego zróżnicowania uzyskiwanych dochodów i nie zawsze dostatecznego ich wykorzystania na inwestycje odtworzeniowe i rozwojowe niezbędne w technologicznej, technicznej i ekologicznej modernizacji do 2015 r.

Badane obiekty

Do badań metodycznych w 2008 r. wybrano 7 gospodarstw od lat współpracujących z IBMER [Taraban 2008; Król i in. 2008]. Są to obiekty rolnicze o powierzchni 13-95 ha użytków rolnych (UR), a ich charakterystyczne parametry prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Charakterystyka badanych w 2008 r. gospodarstw (liczby zaokrąglone)
 Table 1. Characteristics of the farms surveyed in 2008 (rounded numbers)

Wyszczególnienie charakterystycznego parametru	Jednostka	Numer kolejny i rejon warmiński (W) lub sądecki (S) lokalizacji gospodarstwa						
		1W	2S	3W	4S	5S	6W	7W
Powierzchnia użytków rolnych (UR)	ha	13,5	19,6	34,2	48,1	53,1	89,6	94,6
Zatrudnienie rodziny w gospodarstwie	tys.rbh/rok	3,2	3,4	5,3	3,4	3,9	4,9	2,9
Średnia obsada bydła	szt./rok	39	46	52	71	49	7	-
Średnia obsada trzody chlewnej	szt./rok	3	-	51	-	-	323	-
Liczba posiadanych ciągników	szt.	3	1	3	4	4	4	2
Liczba posiadanych pras zbierających	szt.	1	1	1	1	2	1	-
Liczba przyczep technologicznych	szt.	5	4	3	7	6	4	4
Amortyzacja środków mechanizacji	tys. zł/rok	14,6	17,0	25,9	28,1	23,7	23,0	15,9
Amortyzacja budynków i budowli	tys. zł/rok	6,5	6,7	6,4	17,0	9,0	20,6	8,2
Wydatki na inwestycje produkcyjne	tys. zł/rok	55,0	37,8	33,0	34,9	57,0	26,0	78,1

Źródło: Badania własne, IBMER 2009 r.

Wszystkie badane gospodarstwa były w 2008 r. dochodowe, uzyskując wyniki ekonomiczno-finansowe wyższe od średnich dla danego regionu i dla danej grupy obszarowej gospodarstw ze względu na prowadzenie bardziej intensywnej produkcji rolniczej.

Przychody badanych gospodarstw

Przychody w badanych obiektach rolniczych (tab. 2) kształtowały się brutto na poziomie 2,75-7,64 tys. zł/ha UR i charakteryzowały się wysokim udziałem sprzedaży produkcji zwierzęcej (za wyjątkiem gospodarstwa 7W) i wysokim udziałem dopłat bezpośrednich, ekologicznych i innych, przy ograniczonym korzystaniu z kredytów inwestycyjnych.

Pomimo pełnego wyposażenia w stare środki techniczne i dokonywania zakupów inwestycyjnych, gospodarstwa nie wykazują znaczących przychodów z tytułu sprzedaży używanych maszyn, złomu, opakowań i innych materiałów pozarolniczych.

Tabela 2. Przychody (w tys. zł) badanych w 2008 r. gospodarstw (liczby zaokrąglone)

Table 2. Incomes (thousand PLN) of the farms surveyed in 2008 (rounded numbers)

Rodzaj przychodu gospodarstwa i rodziny rolniczej	Numer kolejny i lokalizacja badanego gospodarstwa						
	1W	2S	3W	4S	5S	6W	7W
Sprzedaż produkcji roślinnej	1,0	4,2	5,7	-	-	-	212,4
Sprzedaż produkcji zwierzęcej	70,2	99,8	125,5	192,6	137,8	143,5	-
Spożycie domowe i darowizny	6,0	1,2	9,9	1,8	3,4	10,2	3,5
Sprzedaż maszyn, złomu i innych	-	0,8	1,5	-	1,7	1,0	12,0
Usługi, odrobek i inne zatrudnienie	-	15,2	0,6	1,7	6,9	-	-
Kredyty obrotowe i inwestycyjne	-	10,0	-	-	-	34,0	16,4
Dopłaty bezpośrednie i inne	7,9	9,5	23,0	64,9	74,3	35,0	70,0
Zwrot podatku VAT i akcyzy	3,3	-	2,5	6,8	6,5	8,6	-
Emerytury, renty, odszkodowania i inne	14,7	-	-	-	8,8	14,0	18,0
Ogółem przychody brutto (suma bilansowa)	103,1	140,8	168,6	267,7	239,4	246,3	330,6
Przychody brutto na 1ha UR	7,64	7,18	4,93	5,57	4,51	2,75	3,49

Źródło: Badania własne, IBMER 2009 r.

Rozchody badanych gospodarstw

Materialne i niematerialne rozchody badanych gospodarstw (tab. 3) kształtowały się na poziomie 2,1-7,0 tys. zł/ha UR i charakteryzowały się relatywnie wysokimi wydatkami na zakup pasz (bez gospodarstwa 7W), zakup oleju napędowego i materiałów eksploatacyjnych oraz zakup maszyn i materiałów budowlanych, ale stosunkowo niskimi nakładami na nawozy wapniowe, środki ochrony roślin, części wymienne, usługi mechanizacyjne, ubezpieczenia dobrowolne i inne.

Prezentowane w tabeli 3 rozchody (bez robocizny własnej) są podawane łącznie z częścią eksploatacyjnych i inwestycyjnych nakładów ponoszonych na utrzymanie domu mieszkalnego i jego otoczenia (paliwa, energia elektryczna, opłata za wodę, samoobsługa przy budowie lub remoncie domu itp.). Te eksploatacyjne i inwestycyjne nakłady na dom nie mogą obciążać kosztów produkcji rolniczej, bo podobnie jak spożywane własne produkty rolnicze są częścią wynagrodzenia za pracę własną rodziny.

Tabela 3. Rozchody (w tys. zł) w 2008 r. w badanych gospodarstwach (liczby zaokrąglone)

Table 3. Expenditures (thousand PLN) in 2008 year on surveyed farms (rounded numbers)

Rodzaj rozchodu (nakładu) ponoszonego w gospodarstwie rodzinnym	Numer kolejny i lokalizacja badanego gospodarstwa						
	1W	2S	3W	4S	5S	6W	7W
Produkty pochodzenia rolniczego	5,0	13,5	7,2	8,0	8,9	6,4	1,5
Nawozy i inne agrochemikalia	7,0	4,1	22,0	2,2	11,0	20,2	39,6
Bezpośrednie nośniki energii	16,6	19,1	32,0	36,0	14,8	49,0	54,0
Oplaty i materiały do napraw	6,4	6,6	11,6	6,6	8,8	10,2	5,5
Usługi rolnicze (bez robocizny bezpośrednie)	2,1	4,7	0,6	4,3	7,1	0,9	16,3
Podatki, ubezpieczenia, kredyty i inne	2,8	10,6	5,7	5,6	6,0	4,3	2,5
Wynagrodzenie pracowników obcych	0,1	2,6	2,0	4,8	4,2	1,7	2,6
Inwestycje odtworzeniowe i rozwojowe	55,0	37,8	33,0	34,9	57,0	31,0	78,1
Ogółem rozchody (bez robocizny własnej)	95,1	94,2	114,1	102,5	117,9	219,2	222,7
Rozchody brutto na 1 ha UR	7,0	4,8	3,3	2,1	2,2	2,5	2,3

Źródło: Badania własne, IBMER 2009 r.

Dochody badanych gospodarstw

Jeśli od kwoty „Ogółem przychody brutto (suma bilansowa)” (tab. 2) odejmiemy wartość poniesionych bezpośrednich nakładów materiałowych, to otrzymamy wartość nadwyżki bezpośredniej (tab. 4). Po odjęciu także wartości pośrednich nakładów materiałowych uzyskujemy, w badanym przedsiębiorstwie, wartość dochodu globalnego zwanego produkcją czystą, a ostatnio wartością dodaną brutto (WDB).

Odliczając od WDB podatki, ubezpieczenia i inne wydatki niematerialne otrzymujemy dochód rolniczy gospodarstwa brutto, a po odliczeniu wynagrodzenia za pracę obcą i produkcyjne inwestycje odtworzeniowe (amortyzacja) i rozwojowe uzyskujemy kwotę dochodu rodziny brutto, stanowiącego podstawę wynagrodzenia za pracę własną rodziny rolniczej.

Dochód rodziny rolniczej netto to odliczenie od wartości dochodu brutto wartości spożytych lub darowanych produktów własnych oraz eksploatacyjnych i inwestycyjnych wydatków domowych.

Jeśli dochód netto jest dodatni to można twierdzić, że gospodarstwo rodzinne jest dochodowe i można badać, czy po odliczeniu 2% oprocentowania

środków trwałych i ziemi uzyskuje dodatni czy ujemny dochód bilansowy, czyli bilansowy zysk (+) lub straty (-).

Poszczególne kategorie dochodów w badanych gospodarstwach rodzinnych, zestawione w tabeli 4, pozwalają twierdzić, że w większości (poza gospodarstwem 6W) były to gospodarstwa wysokodochodowe, a ich wyniki finansowe za 2008 r. były znacznie wyższe od średnich uzyskiwanych w danej grupie obszarowej i w danym regionie.

Tabela 4. Dochody (w tys. zł) z działalności produkcyjnej i usługowej badanych w 2008 r. gospodarstw rodzinnych (liczby zaokrąglone)

Table 4. Incomes (thousand PLN) from production and service activities of the family farms surveyed in 2008 (rounded numbers)

Rodzaj dochodu w gospodarstwach rodzinnych	Numer kolejny i lokalizacja badanego gospodarstwa						
	1W	2S	3W	4S	5S	6W	7W
Technologiczne nadwyżki bezpośrednie	77,4	111,0	113,2	227,5	207,4	120,2	248,0
Dochód globalny, produkcja czysta, WDB	69,7	102,0	102,9	219,3	193,2	111,2	228,8
Dochód rolniczy gospodarstwa brutto	68,9	92,5	97,9	215,0	188,1	84,8	207,6
Dochód rodziny rolniczej brutto	13,8	52,1	62,8	175,1	126,9	57,1	126,8
Dochód w zł/rbh pracy własnej	4,4	14,8	11,8	51,3	31,9	11,6	43,2
Dochód rodziny rolniczej netto	2,1	45,3	44,7	163,0	118,0	16,8	104,4
Różnice pomiędzy oszacowaną amortyzacją a poniesionymi nakładami inwestycyjnymi	- 33,5	- 18,0	- 0,7	2,1	- 27,2	12,6	- 54,0
Średnie (2%) oprocentowanie wartości środków trwałych i ziemi	30,4	15,6	47,4	36,9	28,9	94,7	64,9
Dochód bilansowy działalności gospodarstwa rodzinnego – bilansowy zysk (+) lub strata (-)	+ 5,2	+ 47,7	- 2,1	+ 124,0	+ 116,3	- 90,5	+ 93,5

Źródło: Badania własne, IBMER 2009 r.

Ujemne różnice pomiędzy oszacowaną amortyzacją a poniesionymi nakładami inwestycyjnymi świadczą, że większość badanych gospodarstw prowadzi działalność rozwojową, modernizując swoje techniki i technologie. Najwyższe zaangażowanie inwestycyjne wykazało największe (7W) i najmniejsze (1W) gospodarstwo. To ostatnie na skutek modernizacji obory i zakupów maszyn spowodowało obniżenie swego wynagrodzenia za pracę własną do poziomu 2.krotnie niższego od wynagrodzenia parytetowego netto szacowanego w 2008 r. na 10,0 zł/rbh.

Dochód bilansowy (zysk) wykazało 5 z 7 badanych w 2008 r. gospodarstw, chociaż w innych latach badań IBMER w szerszej zbiorowości gospodarstw tylko nieliczne obiekty wykazywały dodatni wynik bilansowy (zysk). Są to więc towarowe gospodarstwa rozwojowe i po dalszej modernizacji przyszłościowe. Takich gospodarstw mamy obecnie około 250 tysięcy i ich liczba w przyszłości nie zwiększy się. Pozostałe nasze drobnotowarowe obiekty to gospodarstwa nietowarowe lub towarowe nierozwojowe, czyli takie, które z produkcji rolniczej nie uzyskują dostatecznego (parytetowego) dochodu rodziny rolniczej (brutto) i nie mogą prowadzić inwestycyjnej działalności odtworzeniowej.

Potrzeby i możliwości inwestycyjne

Gospodarstwa rodzinne najczęściej nie dokonują corocznych odpisów amortyzacyjnych, a niezbędne inwestycje finansują z bieżącej działalności, oszczędności z ubiegłych lat, pożyczek rodzinnych, kredytów bankowych, dopłat i dotacji.

Podejmowane inwestycje budowlane, a nawet zakupy nowoczesnych agregatów ciągnikowych mogą kilkakrotnie przekroczyć szacunkową wartość corocznych odpisów amortyzacyjnych (odtworzeniowych) stąd potrzeba badania realnych i potencjalnych możliwości inwestycyjnych w przypadku koncentracji w danym roku zakupu nowych środków technicznych do modernizowanych technologii.

W bilansie corocznej działalności gospodarstwa rodzinnego do niezbędnych i realnych możliwości inwestycyjnych zaliczamy amortyzację środków technicznych, amortyzację budynków i budowli (bez domu), ponoszone inwestycje rozwojowe (np. zakup ziemi), a także bilansowy zysk (+) oraz sprzedaż niepotrzebnych maszyn, złomu, opakowań i innych.

Do innych możliwości inwestycyjnych można czasami doliczać: nadwyżki dochodu rodziny brutto (np. ponad 10 zł/rbh), część dopłat bezpośrednich i innych (np. 50%), części dotacji ekologicznych i innych na rozwój gospodarstwa (np. 50%) oraz część doraźnych pożyczek od rodziny i sąsiadów.

Badając potrzeby i możliwości inwestycyjne w 7 gospodarstwach stwierdzono:

- największe realne i potencjalne możliwości inwestycyjne mają gospodarstwa 4S, 7W, 5S,
- największe możliwości inwestycyjne w przeliczeniu na 1 ha UR miały w 2008 r. gospodarstwa 4S, 2S i 5S,
- największe obciążenie inwestycyjne w 2008 r. wykazało gospodarstwo 1 W, zmniejszając o ponad połowę (4,4 zł/rbh) wynagrodzenie za pracę własną rodziny.

Podsumowanie i wnioski

Badania wykazały duże zróżnicowanie dochodowe gospodarstw rodzinnych, wynikające z powierzchni gospodarstwa, intensyfikacji produkcji, uzyskiwanych dopłat bezpośrednich i innych dotacji oraz ze stosowania racjonalnych, energooszczędnych technologii produkcji zwierzęcej i paszowej.

Udało się pozytywnie zweryfikować: metodykę oceny przemian technologicznych i ekologicznych w rozwojowych gospodarstwach rodzinnych i metodykę oceny potrzeb i możliwości inwestycyjnych takich gospodarstw. Nie udało się na tak małej 1. rocznej zbiorowości 7 obiektów określić głównych uwarunkowań modernizacyjnych potencjalnie przyszłościowych gospodarstw rodzinnych. Stąd potrzeba dalszych szerszych czasowo i liczbowo badań eksploatacyjno-ekonomicznych zmechanizowanych gospodarstw średnioobszarowych w różnych regionach kraju.

Bibliografia

Król K. i in. 2008. Badania wyposażenia i działalności 3 gospodarstw rodzinnych w rejonie sądeckim. Maszynopis w ZPTI-IBMER, Warszawa

Taraban A. 2008. Badania wyposażenia i działalności 4 gospodarstw rodzinnych w rejonie warmińskim. Maszynopis w ZPTI-IBMER, Warszawa

Wójcicki Z. 2008. Metodyka badań postępu technologicznego w gospodarstwach rodzinnych. Monografia. Wydawnictwo IBMER, Warszawa

Wójcicki Z. i in. 2009. Technologiczna modernizacja ekologicznych gospodarstw rodzinnych. Maszynopis w ZPTI-IBMER. Warszawa i na stronie internetowej IBMER (www.ibmer.waw.pl)

Wójcicki Z. 2009 a. Badania efektów modernizacji gospodarstw rodzinnych. Problemy Inżynierii Rolniczej, Nr 2(64), s.13-24

Wójcicki Z. 2009 b. Potrzeby i możliwości inwestycyjne rozwojowych gospodarstw rodzinnych. Problemy Inżynierii Rolniczej, Nr 3(65)

Opracowanie powstało w wyniku realizacji projektu rozwojowego nr NR120043 06/2009 finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBiR).